

УДК 81
ББК 81.2 Р-3

- МАҚОМИ ЗАБОНИ ТОЧИКӢ
ДАР ҒАНОВАТИ ТАРКИБИ
ЛУҒАВИИ ЗАБОНИ РУСӢ** *Сангинова Сураё Ҳакимовна, дотсенти кафедраи
умумидонишигоҳии забони русии МДТ “ДДХ ба номи
акад. Б.Ғафуров” (Тоҷикистон, Хучанд)*
- РОЛЬ ТАДЖИКСКОГО
ЯЗЫКА В ОБОГАЩЕНИИ
СЛОВАРНОГО ФОНДА
РУССКОГО ЯЗЫКА** *Сангинова Сурайё Ҳакимовна, доцент
общеуниверситетской кафедры русского языка ГОУ
“ХГУ им. акад. Б.Ғафурова” (Таджикистан,
Худжанд)*
- THE ROLE OF TAJIK
LANGUAGE IN EN-
RICHMENT OF RUSSIAN
LANGUAGE WORD
STOCK** *Sanghinova Surayo Hakimovna, Associate Professor of
the all-university department of the Russian language
under the State Educational Establishment “KhSU
named after acad. B. Gafurov” (Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: sanginovas_1962@mail.ru*

Калидовжаҳо: *иқтибос, тоҷикизмҳо, русизмҳо, среднеазиатизмҳо, робитаҳои забони тоҷикӣ-русӣ, гурӯҳҳои лексикӣ-семантикӣ.*

Дар мақола масъалаи инкишофи таркиби луғавии забони русӣ аз ҷисоби иқтибоси калимаву ибораҳои забони тоҷикӣ чун яке аз манбаъҳои асосии гановат мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Вижагиҳои хоси иқтибосҳои тоҷикиро таҳлил намуда, ба масъалаҳои зерин диққат дода шудааст: а) фарқҳо ва умумиятҳои тоҷикизмҳо ва муносибати онҳо ба иқтибосҳо, ки аз забонҳои дигари Осиёи Марказӣ ба забони русӣ ворид гафтаанд; б) давраҳои (хронологияи) иқтибос шудани унсурҳои тоҷикӣ ба забони русӣ; в) хусусиятҳои умумии функционалии тоҷикизмҳо; ғ) хусусиятҳои асосии луғавӣ+маънӣ, мавзӯии тоҷикизмҳо дар забони русӣ.

Ключевые слова: *заимствование, таджикизмы, русизмы, среднеазиатизмы, таджикско-русские языковые контакты, русско-таджикские языковые контакты, лексико-семантические группы*

Рассматриваются вопросы о развитии словарного состава русского языка за счёт заимствований из таджикского языка в русский как одного из основных источников обогащения. При анализе характерных особенностей таджикских заимствований, уделено внимание следующим вопросам: а) различительные и характерные признаки таджикизмов и их отношение к заимствованиям в русский язык из других языков Центральной Азии; б) периоды (хронология) заимствований из таджикского языка в русский; в) общие функциональные особенности таджикизмов; г) основные лексико-семантические особенности таджикизмов в русском языке.

Key words: *borrowing, Tajikisms, Russianisms, middle-Asianisms, Tajik-Russian lingual contacts, Russian-Tajik lingual contact, lexical -semantic groups*

The article deals with the issues concerning the development of Russian vocabulary, due to borrowings from Tajik into Russian the latter enriched its basic stock. Analysing the specific peculiarity of Tajik borrowings, the author pays his attention to the following problems: a) distinctive and special characteristic of Tajikisms and concerning borrowings into the Russian language from the other languages of Central Asia; b) periods (chronology) of borrowings from Tajik into Russian; c) common functional peculiarities of Tajikism; d) basic lexical - semantic particularities of Tajikisms into Russian.

Чӣ тавре ки пайдост, дар инкишофи таркиби луғавии ҳар як забон иқтибоси калимаву ибораҳо мавқеи муҳим дошта, иқтибосот яке аз манбаъҳои асосии наввожаҳо (неологизмҳо) махсуб меёбад. Бесабаб нест, ки ин сарчашмаи пурфайзи забон дер боз диққати олимонро ба худ мекашад. Дар ин маврид як қатор масъалаҳои умдаи соҳа аз қабилӣ моҳияти лингвистӣ ва сабабҳои ба вукӯъ пайвастанӣ иқтибоси калимаҳо аз забонҳои дигар, тарзу роҳҳои вуруди онҳо ба забон, манобеъ ва хронологияи иқтибосот, хусусиятҳои фонетикӣ, грамматикӣ, луғавӣ, синтаксисӣ ва фразеологияи унсурҳои иқтибосӣ мавриди таваҷҷӯҳи суҳаншиносон қарор гирифтаанд. Дар тадқиқотҳои илмӣ ҳамчунин ба асосҳои гурӯҳбандии семантикӣ ва тафриқҳои сохторӣ, тавсифотӣ теъдоди омӯрӣ, механизми маҷроӣ иқтибосот ва муназзими он эътибор дода шудааст.

Бояд эътироф намуд, ки дар ҳама гуна асарҳои умда низ баробари дастовардҳои илмӣ гоҳо ихтилофоту норасоӣҳо, қачфаҳмиву безъиборӣ нисбат ба ҳақиқати воқеӣ, баҳои ноҳақ додан ба сарчашмаҳои иқтибосот ва мисли онҳо ба назар мерасанд. Чунин ихтилофот ва баҳсу мунозираҳо дар масъалаи мавриди баҳси мо низ ҷой доранд. Чунончи, Л. Блумфилд иқтибосотро ба қатори навъҳои тағйирёбии забон ворид намуда, ба се гурӯҳ ҷудо мекунад: а) иқтибосоти мафҳумҳои маданӣ – маишӣ; б) иқтибосоти мафҳумҳои дохилӣ, ки ин намуди иқтибосот дар заминаи иртиботи бевоситаи забонҳо сураат мегирад; в) иқтибосоти унсурҳои шеваю лаҳҷа дар забони адабӣ [2, 162]. Э. Хауген моҳияти иқтибосотро дар таҷдиди сохтори як забон дар забони дигар мебинад [8, 277-289]. У. Вайнрайх иқтибоси калимаҳоро чун омилҳои омезиши забонҳо дар шароити дузабонӣ ба қалам медиҳад [3, 64-69]. Л.П. Крисин иқтибосотро ҷараёни аз як забон ба забони дигар гузаштани унсурҳои лексикӣ, фонетикӣ, грамматикӣ ва синтаксисӣ мешуморад [6, 108]. Ҳамон навъе, ки аз мулоҳизоти олимони бармеояд, то ҳол дар фаҳмиши мафҳуми **иқтибос** дар илми забоншиносӣ ақидаи ягона вучуд надорад. Чунин ихтилофи назар боиси бидуни муайян намудани сабабу зарурат пазируфтани интернационализмҳо, экзотизмҳо, этнографизмҳо, регионализмҳо, варваризмҳо, унсурҳои тасодуфӣ ва дигар навъҳои иқтибосот гардидааст.

Ҳамин тавр, дар доираи проблемаи иқтибосот масъалаҳои то кунун ҳалношуда ва баҳсталаб хеле зиёданд. Вале ин ҷо, дар доираи мавзӯи мақола бо ташреҳи хусусиятҳои хоси иқтибосҳои тоҷикӣ чун манбаи ғановати таркиби луғавии забони русӣ иқтифо намуда, ба масъалаҳои зерин диққат хоҳем дод: а) аломатҳои фарқкунанда ва умумияти тоҷикизмҳо ва муносибати онҳо ба иқтибосҳое, ки аз забонҳои дигари Осиёи Марказӣ ба забони русӣ ворид гаштаанд; б) давраҳои (хронологияи) иқтибос шудани унсурҳои тоҷикӣ ба забонҳои русӣ; в) хусусиятҳои умумифункционалии тоҷикизмҳо; г) хусусиятҳои асосии луғавӣ-маъноӣ, мавзӯӣ, грамматикӣ, овозӣ – имлоии тоҷикизмҳо дар забони русӣ.

Яке аз масъалаҳои муҳим дар доираи тадқиқу таҳлили лингвистии иқтибосот ба таври мушаххас муқаррар сохтани манбаъ, этимология, принципҳои умумият ва тафовути калимаҳои иқтибосие мебошад, ки аз забонҳои гуногун ба забони русӣ дохил шуда, дар ин забонҳо аломатҳои мушобеҳи фонетикӣ ва графикӣ доранд. Ин масъала хусусан ба иқтибосҳои, ки аз забонҳои халқҳои Осиёи Марказӣ ба забони русӣ ворид гаштаанд, мансуб аст. Ҳаллу фасли он аз он ҷиҳат ҳам муҳим аст, ки муносибати муҳаққиқон нисбат ба воҳидҳои луғавии аз он забонҳо ба забони русӣ гузашта баҳсталаб аст. Мутаассифона, дар асарҳои онҳо таҳлили воқеӣ ва дақиқи маъназҳои иқтибос сарфи назар гардида, аксари калимаҳои, ки аз забонҳои халқҳои ин минтақа – ўзбекӣ, туркманӣ, қазоқӣ, қирғизӣ, уйғурӣ (бидуни форсӣ ё тоҷикӣ) ва ғайра ба забони русӣ ворид гаштаанд, умумитуркӣ ҳисобида мешаванд. Дар ин маврид ба сифати принципи асосии равшан сохтани манбаи иқтибосҳо шабоҳати овозӣ, маъноӣ ва ё графикӣ (тарзи навишти ин унсурҳо)-и калимаҳо дар забони русӣ ва дар ҳар яке аз ин забонҳо пазируфта шудааст. Аз ин лиҳоз, калимаҳои *базар, курак, гўза, гўзапоя, плов, девзира, гармсел, хауз, усто, бобо, палван, богатырь, пиала, ляган, дастархан, сюзане, чайхана, айван, дойра, атлас, наврўз, караван, сарай, каравансарай, кетмень, кишлак, каракул, каракурт, джайляу, хан, бек, бай, аксакал* ва монанди инҳо дар тадқиқоти И.У. Асфандиёров, О. Назаров, Б. Чарияров, Э. Тихонова ва дигарон беасос ўзбекӣ ё туркманӣ ба қалам дода шудаанд, ки бештарини онҳо баҳстбаланд [1, 36-38]. Ба назари мо, қисми зиёди калимаҳои ғавқуззикр аслан тоҷикӣ мебошанд ва чун манбаи иқтибос дар забони русӣ мебоист забони тоҷикӣ ишора гардад. Ё ин ки калимаҳои *хан, бек, эмир, саман, камыш, башлык, алтын, балык* ва амсоли инҳо, ки ўзбекӣ ё туркманӣ сабт ёфтаанд, дар асл вожаҳои умумитуркӣ буда, ба забони русӣ то асри XIII дохил гардидаанд, яъне онҳо ба замоне тааллуқ доранд, ки ин халқҳо аз забони умумии туркӣ ҷудо нашуда ва ба таври мустақилу ҷудогона амал надоштаанд. Аз ин вачҳ онҳоро туркӣ ва ё умумитуркӣ тавзеҳ додан бехтар мебуд. Гузашта аз ин, *калимаҳои рай, булат, бумага, гиря, караван* (асрҳои IX-XII), *инжир, коран, мулла, дервиш, шарият* ва ғайра (XVI-XIX), ки аз тарафи баъзе муҳаққиқон чун вожаҳои туркӣ ба қалам омадаанд, аз забони форсӣ-тоҷикӣ ба русӣ иқтибос шудаанд. Дар ин хусус яке аз аввалин тадқиқотгарони иқтибосоти забонҳои халқҳои шӯравӣ дар забони русӣ профессор М.И.Исаев низ ақида меронад [5, 6-11]. Ҳамин тавр, дар муқаррар сохтани манбаи иқтибосот аз забонҳои халқҳои Осиёи Марказӣ иштибоҳот ҷой доранд ва аксари олимони кӯшиш ба харҷ додаанд, ки дар ин бобат афзалияти забони худро ба таъкид оваранд.

Чунин ба назар мерасад, ки ин гуна муносибати олимони боиси роҳ додан ба субъективизм гардида, ҳалли масъаларо ба таваккал ва иштибоҳу тааҷҷуб воғузур менамояд. Субъективизми мазкур, ба андешаи мо, ба омилҳои зерин пайвастагӣ дорад: туркӣ пиндоштани бештари иқтибосҳо аз он сар мезанад, ки муҳаққиқон ваъзи забонии тоинқилобии Осиёи Миёнаро барғалат тавзеҳ намуда, ба чунин ақидаи ғайриилмӣ таъя доштанд, ки тибқи он танҳо забони туркӣ аз забонҳои пурвусъат ва дорони моҳияти муҳими иҷтимоӣ маҳсуб меёфт. Алалхусус, туркнажодии ҳокимони давлатҳои Осиёи Миёна ва гӯё забони ягонаи давлатӣ, тичоратӣ сиёсатмадорӣ будани забонҳои туркӣ ба ин ақида мусоидат менамуд. Ҳақиқати таърихӣ равобитаи забонҳои Осиёи Миёна аз он далолат медиҳад, ки то инқилоб мавқеи функционалии забони тоҷикӣ на ин ки бо забони туркии давлатдорон мутавозӣ буд, балки дар аксар ҷабҳаҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ бартарӣ дошт.

Сабаби дигари ба миён омадани ақидаҳои мухталиф он аст, ки забонҳои мардумии Осиёи Марказӣ дар натиҷаи ҳамзистии бардавом бо якдигар хеле наздик шудаанд ва дузабонию сезабонии ин халқхоро ба вучуд оварда, умумияти ягонаеро пайдо намудаанд, ки шабоҳати типологӣ дошта, боиси қаробату ҳамрангии ин забонҳо гардидаанд. Чунин умумият тамоми пахлӯҳои забонро фаро мегирад ва маҳсусан дар умумияти таркиби луғавӣ ба сифати аломати барҷастаи он зуҳур мекунад.

Бо камали эътимод метавон гуфт, ки дар ин бобат забони тоҷикӣ дар пояи баланд қарор дошта, бешак, заминаи ташаккули кӯраи луғат, талаффузи калима, оҳанги ҷумла, сохтори нутқ, вусъати доираи маъноӣ калима ва хусусиятҳои прагматикии воҳидҳои гуфтории ин забонҳо ба шумор хоҳад рафт. Мусаллам аст, аз 20 то 45 фоизи таркиби луғавии забонҳои ўзбекӣ, қазоқӣ, туркманӣ, уйғурӣ, қароқалпоқӣ ва қирғизӣ баромади тоҷикӣ доранд. Қаробати дигари фонди луғавии забони тоҷикӣ бо забонҳои мазкур ҳамонро умумиестемол будани иқтибосҳои арабӣ мебошад, ки бештари онҳо ба забонҳои халқҳои Осиёи Марказӣ тавассути забони тоҷикӣ ворид шудаанд. Шубҳае нест, ки ин ҳама умумияти типологӣ забонҳои мазкурро афзун мегардонад. Бо назардошти аломатҳои умумӣ таркиби луғавии забонҳои тоҷикӣ, ўзбекӣ, қазоқӣ, туркманӣ, уйғурӣ ва қароқалпоқиро мо фонди умумии минтақавӣ-типологӣ ном ниҳодем. Ва чун Э.М. Кушлина [7, 62] ин қабил иқтибосотро вожаҳои иқтибосии осийимиёнагӣ (среднеазиатизмы) номида, дар доираи онҳо тоҷикизмхоро чун қисмати алоҳида ҷудо менамоем.

Ба тоҷикизмҳо он гурӯҳи калимаҳоро нисбат медиҳем, ки дар асл ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ мансубият дошта, дар адабиёти бадеиву илмӣ ва матбуоти даврии рус, ки марбут ба Тоҷикистон таълиф ёфтаанд, ба таври васеъ истифода мегарданд. Нишонаи асосии тоҷикӣ будани ин калимаҳо, қабл аз ҳама дар он зоҳир мегардад, ки чунин воҳидҳои луғавӣ дар забони тоҷикӣ ҳамчун сарчашма ба вожаҳои иқтибосие, ки ба забони русӣ ворид шудаанд, айният мувофиқат ва шабоҳати пурра ё ҷузъӣ доранд. Тафовути онҳо дар хусусиятҳои сохторӣ ва доираи истемол буда, дар бобати калимасозӣ ва ташкили ифодаҳои фразеологӣ бо дигар калимаҳои забони тоҷикӣ зиёда алоқаманд ва марбутанд. Ҳамин тавр, дар муқаррар сохтани тоҷикизмҳои забони русӣ мо, пеш аз ҳама, ба принсипи семантикӣ ва шабоҳати овозӣ-хаттӣ бояд таъия намоем. Ба ин маънӣ, таҳлили этимологӣ ва лингвистии ин қабил иқтибосоти луғавӣ мутаносибан дар забони русӣ ва забонҳои дигар бояд дар пояи тақдири таърихӣ ва баромади иҷтимоии онҳо қарор гирад. Чунончи, ба эътибор гирифтани таносуби таърихӣ калима бо предмет ва ё мафҳум имкон медиҳад, ки калима ҳамчун воҳиди овозӣ ва маъноӣ дар он забоне, ки бори нахуст чун ифодагари ашё ё мафҳуми нав пайдо мешавад, ба сифати сарчашма ва манобеи иқтибос пазируфта шавад. Ин принцип барои ҷудо кардани тоҷикизмҳои арабиасос (дар таркиби луғавии забонҳои Осиёи Марказӣ) ва калимаҳои аслии тоҷикӣ (дар доираи луғати забони русӣ) ҳамчун санги маҳак хизмат хоҳад кард. Дар ин замина мо метавонем, ки ба гурӯҳи калимаҳои тоҷикии иқтибосӣ ҳам вожаҳои содаи аслии ва ҳам сохтаре дохил намоем: а) вожаҳои қадимаи тоҷикӣ: палас, падишах, шах, визир, султан, нуқер, чабан, бахча, майдан, маҳалла, дувал, нахут, чинара, шақал, хауз, хирман, дутар, дойра, гижак, тар, чанг, рубаб, джар(овраг), хурма, инжир, тут, маш, кебаб, палав, шурпа, самбуса, лагман ва ғайра; б) вожаҳои, ки ба забони тоҷикӣ аз дигар забонҳо иқтибос шуда бошанд ҳам, бо мурури замон маъноҳои нав пайдо карда, бо ҳамин маъноҳои тозаашон аз забони тоҷикӣ ба забонҳои дигар гузаштаанд: эмир, ашраф, вилаёт, ахун, мазар, аттар, джадид, арбаб, мирза ва ғайра.

Бояд таъкид намуд, ки дар муқаррар сохтани сарчашмаи баромади иқтибосот, таҳлили хронологии калимаҳои иқтибосӣ аҳамияти муҳим касб намуда, давраҳои иртиботи забонҳои тоҷикӣ ва русиро дар заминаи таърихӣ ба таркиби луғавии ҳамдигар ворид гаштани калимаҳо инъикос менамояд.

Дар марҳилаи нахуст теъдоди вожаҳои иқтибосӣ кам буда, танҳо дар нутқи шифоҳӣ дучор меомаданд. Қобили тазаккур аст, ки иқтибосоти ин давра дар ҳар ду забони ба ҳам марбут бо маданияти моддӣ ва маишии халқҳои рус ва тоҷик пайвастагӣ дошта, дар байни онҳо экзотизмҳо мавқеи муҳимро ишғол менамуданд: баран, парча, атлас, чемадан, султан, падишах, вазир, навруз, дехканин, инжир, арбуз, бағатиръ, сюзана, палас, ямшик, хурджун, сундук, кумган, кат, амбар, гачван, паранджи, чадра, чекмен, халва, тут, тутовик ва дигарон. Дар қатори иқтибосҳо антропонимҳо ва топонимҳо низ кам набуданд: Зеравшан, Бухара, Самарканд, Ходжент, Ферғана, Памир, Бадахшан, Коканд, Рудаки, Фирдоуси, Саади, Омар Хайям, Хафиз, Самани, Саманиди, Авицена, Абуали ибн Сина, Бируни, Хорезми, Рустам, Сухраб, Гурдафарид ва монанди инҳо. Хусусияти хоси ин марҳила чун марҳилаи ибтидоӣ дар он зухур меёфт, ки вожаҳои иқтибосӣ аз лиҳози таркиби овозӣ, навишт ва маъно нуқсон доштанд ва аз ин вачҳ дар қолабҳои мухталифи савтӣ ва навиштӣ ҳарҳела иқтибос шудаанд. Нигаред: Навруз, науруз, науруц, наураз, паранджи, паранджа, паранжи, хафиз, гафиз, везир, вазир, везиръ, вазиръ, визиръ: чакман, чекмень; туман, тумень, тумен; бағатиръ; хурджун, хурджин; Коканд, Каканд; Куканд; Фирдауси, Фирдоуси, Фирдавси; Сухраб, Сохраб, Зохраб ва амсоли онҳо.

Дар давраҳои минбаъда вобаста ба густариши равобити забонҳои тоҷикӣ ва русӣ ин ҳодиса ба як низоми муқаррарӣ ворид мегардад. Маҳз дар ин марҳила теъдоди иқтибосҳо хеле афзуда, ба пайдоиши фонди умумии луғавӣ (ҳар ду забон) мусоидат намуд. Калимаҳои тоҷикӣ, ки дар ин давра ба забони русӣ гузаштаанд, ҳаёти моддию маънавӣ ва иҷтимоии тоҷиконро ҳамаҷониба инъикос менамоянд ва ҳамзамон доираи мавзӯҳои онҳо вусъат ёфта, ба қисми таркибии фонди умумии луғавии забонҳои русӣ ва тоҷикӣ табдил меёбанд. Дар байни ин иқтибосҳо на танҳо вожаҳои дорои мафҳуми этнографӣ, балки воҳидҳои луғавии марбут ба соҳаҳои кишоварзӣ, илму фан, ҳаёти маданияву иҷтимоӣ ва амсоли инҳо низ мавқеи муҳим касб намуданд. Ба ин маънӣ марҳилаи мазкурро марҳилаи тоза метавон номид. Ниҳоят, дар қарни XX, солҳои баъди инқилоб ва Ҷанги Бузурги Ватанӣ, маҳсусан тавассути таъсири ҳамарӯзаи забонӣ, воситаҳои ахбор, баҳусус, адабиёти русии доир ба ҳаёти Тоҷикистон ва тарҷумаҳо суръати дар забони русӣ иқтибос гардидани калимаҳои тоҷикӣ ба дараҷот афзуд.

Таҳлили адабиёти илмӣ марбут ба омӯзиши тоҷикизмҳо (Крисин Л.П., Кушлина Э.Н., Миртов А.В.) ба хулосае меорад, ки тибқи он калимаҳои иқтибосии тоҷикӣ ба доираи гурӯҳбандии луғавию маъноӣ фаро гирифта, аз рӯи чунин усули тадқиқот ба гурӯҳҳои луғавию маъноӣ ҷудо карда мешаванд. Друзт аст, ки таснифи мавзӯии иқтибосоти тоҷикӣ аз ҳисоби вожаҳои ин забон инкишоф ёфтани таркиби луғавии забони русиро нишон дода метавонад, вале дар робита бо онҳо ҳанӯз дар пояи ибтидоӣ қарор дорад ва ё ба доираи таҳлили яклухти воҳидҳои иқтибосии осиемиёнагӣ (якҷоя бо вожаҳои ўзбекӣ, туркманӣ, қирғизӣ ва монанди инҳо) даромада, тадқиқи мукамал ва алоҳидаи онҳоро сарфи назар кардааст. Аз ин рӯ мо зарур донистем, ки дар асоси гурӯҳбандии луғавию маъноӣ моҳияти функционалии ҳар як гурӯҳ ва зергурӯҳро равшан созем. Бо ин мақсад мо матбуоти даврӣ, адабиёти илмӣ бадеии ба забони русӣ оид ба Тоҷикистон таълифёфтаре аз назар гузаро-

нидем. Ҳамин тавр, калимаҳои тоҷикӣ дар забони русӣ як ҳиссаи муштаракӣ таркиби луғавиро ташкил намуда, ифодагари предмет ва маҳфумҳои гуногунанд ва аз ин рӯ бояд ба гурӯҳҳои гуногуни мавзӯӣ чудо карда шаванд.

Тибқи арзишҳои маъноӣ ва функционалӣ маҷмӯи калимаҳои тоҷикиро, ки ба доираи воҳидҳои луғавии забони русии минтақавӣ ворид гаштаанд, ба ду гурӯҳи зерин метавон ҷудо кард:

1) калимаҳои, ки обурани милли-маҳаллӣ доранд;

2) калимаҳои, ки мазмуни сиёсӣ-иҷтимоӣ доранд.

Гурӯҳи аввал калимаҳои фаро мегирад, ки хусусиятҳои асосии моддӣ ва маъноӣ маданияти ҳоси миллии дошта, ифодагари анъанаҳо, урфу одат ва расму русуми халқҳои азбаски доираи ифодаи маъноӣ ин гурӯҳи калимаҳои иқтибосӣ фарох аст, онро дар навбати худ боз ба чунин зергурӯҳҳо ҷудо кардан мувофиқи матлаб аст:

а) калимаҳои, ки лавозимот ва ашёи рӯзгорро ифода мекунанд: дастархан, курпача, палас, пиала, каса, касушка, сандали, говора, сундук, сюзана, хурдҷун (хурдҷин), арба, танар(танур), кумган, джувал, кошма, халачуб, чайник ва ғайра;

б) номи либосу пойафзол: джураб(ы), кауш, чапан(чопон), паранджи, чашмбанд, чакман(чекмень), румол, чалма, чадра, тубетейка, телпак ва ғайра;

в) номи асбобҳои мусиқӣ: дойра, чанг, танбур, най, карнай, сурнай, рубаб, тар, маком, гиджак ва ғайра;

г) номи таъомҳои миллии: нишалла, нават, шурпа, кебаб, халва, люля-кебаб, манты, лагман, джургут, плов, дуг, шашлык, кулча, фатир, чепати, самбуса, курут ва ғайра;

д) номи солу моҳҳо, вақту айём, солшуморию тақвим: моҳи сафар, мизон, хидҷри, шамси, камари, сафар-ул-музаффар, каус, хут, хамал, абжад ва ғайра;

е) номҳои бино, иморат, манзилгоҳ, қисмҳои он, масолеҳи бинокорӣ: айван, балахана, ошхона, чайхана, кулба, мехмонхона, карван-сарай, сарай, амбар, дувал, суфа, танур, маҳкама, диван, арк, аркон, хона, гарем, шипанг, базар, худҷра, хауз ва ғайра;

ж) номи асбобҳои ороишӣ ва кайфияту маишати одамон: усма, басма, мусаллас, сурьма, хина, кукнар, нас, насавой, анаша, мурабба, шербет ва ғ.;

з) номи рустаниҳо: алыча, кунжут, фисташка, хурма, чинара, ислык, чуқри, арча, карагач ва ғ.;

и) номи маҳалҳои аҳолинишин: кишлак, гузар, маҳалля, рабат, хиябан, майдан(мейдан) ва ғ.;

к) номи ченаки андоза, пул, масоҳат: таньга, пуль, санг, фарсанг, танаб, чайрик, динар, пуд, ман, арчин, чакрим ва ғ.;

л) калимаҳои, ки ба соҳаи кишоварзӣ марбутанд: хирман, гуза, гузапоя, джугара, маш, курак, амач, яҳоб, канал, деҳканин, баклажан, джуда, кетмень, кашка;

м) номи ҳайвонот ва парандаҳо: кеклик, шакал, бабр, кабк, джейран, газель;

н) номи ҳодисаҳои табиат: сел, буран, гармсель;

о) номи матоъҳо: алача, бекасаб, атлас, парча, адрас ва ғайра;

п) номи маҳлуқоти афсонавӣ, мифологӣ: джин, пери, див, албасти ва ғ.

Воҳидҳои луғавии мазмуни сиёсӣ-иҷтимоӣ доштаро дар навбати худ ба чунин зергурӯҳҳо ҷудо кардан мумкин аст:

а) калимаҳои ифодакунандаи касбу кор, машғулият ва ихтисос муайян мекунанд: дастарханчи, офтобачи, арбакеш, джувазчи, деҳканин, мираб, мардикар, чорьяккор, халифа, шогирд, усто, аттор, далал, караванбаши ва ғ.;

б) калимаҳои ифодакунандаи мафҳумҳои мазҳабӣ: Аллах, ислам, Қоран, иман, мусулманин, шариат, мазар, кафир, домулла, мулла, амин, тумор, мечеть, намаз, шайтан, дервиш, каландар, пир, хаджи, муфтий, тура, шейх, фатиха, мавлана, суфий, саваб, ишан ва ғ.;

в) калимаҳои ифодакунандаи мансубияти иҷтимоии одамон: падишах, шах, эмир, ашраф, хан, бай, бек, сардар, султан, раис, кушбеги, кази, нукер, гулям, таксыр, аксакал, везир, сипахсалар, мингбаши, казикалон, факир ва ғ.;

г) калимаҳои ифодакунандаи воҳидҳои маъмурӣ: вилоят, туман, джамаат, маҳалля;

д) номи маъракаю идҳо, расму оин: туй, ураза, курбан, навруз, бузкаши, пойга, гуштингири, хашар, домодталбон, хатнатуй, оши нахор ва ғ.;

е) калимаҳои ифодакунандаи мафҳумҳои ҳешутаборӣ ва муносибатҳои байни одамон: дадо, биби, ако, уко, бобо (баба, бабай), дадошка, апа, ота, бибиотун, амак, пошшо, акаджан ва ғайра;

ж) калимаҳои мансуб ба соҳаҳои маорифу маданият, илму фарҳанг, тибб: медресе, мударрис, халифа, муллабача, мектеб, касыда, газель, бейт, рубаи, дастан, табиб ва ғайра.

Бояд таъкид намуд, ки дар доираи калимаҳои иқтибосии тоҷикӣ топонимҳо, антропонимҳо, гидронимҳо мавқеи махсус доранд:

а) топонимҳо ва микротопонимҳо: Таджикистан, Бадахшан, Памир, Ферғана, Худжанд, Курган-Тюбе, Зеравшан, Истаравшан, Канибадам, Панджшанбе, Чой-руқдарон, Пангаз, Палас, Вахш, Ашт, Самарканд, Бухара, Аджина-Теппа, Кансай, Чашма ва ғайра;

б) антропонимҳо: Айни, Фирдоуси, Камол Худжанди, Дакики, Рудаки, Бабаджан Гафуров, Тошходжа Асири, Турсун-заде, Мирзо, Саид, Рустам, Сухроб, Шомухамед ва ғайра;

в) гидронимҳо: Сырдарья, Искандаркуль, Пяндж, Вахш, Кафирниган, Сарыкуль;

г) фитонимҳо-номҳои маҳсуси рустаниҳо, меваю сабзавот: инжир, фисташка, хандаляшка, зомуча, арбуз, маш, рпйхан.

Дар асоси гуфтаҳои боло ба хулоса расидан мумкин аст, ки дар забони русӣ теъдоди зиёди иқтибосҳои тоҷикӣ мавҷуданд ва онҳо ба мавзӯҳои гуногун тааллуқ доранд. Ҳар қадом аз калимаҳои иқтибосии мазкур тарзу роҳҳои ба худ хоси истифода дошта, бо мақсадҳои гуногун ва муайян ба қор мераванд.

Пайнавишт:

1. Асфандияров, И.У. *Русский язык в Узбекистане в условиях развитого социализма*/И.У. Асфандияров, - Ташкент. 1982. - С.36-38.
2. Блумфильд, Л.Б. *Язык*/Л.Б. Блумфильд. - М., 1968. - 606 с.
3. Вайнрайх, У. *Одноязычие и двуязычие* /У. Вайнрайх //Новое в лингвистике. Вып.4. *Языковые контакты*. - М., 1972. - С. 64-69.
4. Ваҳобов, Т. *Бозсозӣ ва статуси забони тоҷикӣ*/Т. Ваҳобов//*Маданияти сухан*. - Душанбе, Маориф, 1990.
5. Исаев, М.И. *Взаимодействие и взаимообогащение национальных языков*/И. Исаев. //РЯШ, 1972, №6. - С.6-11.
6. Крысин, Л.П. *Иноязычные слова в современном русском языке*/Л.П. Крысин. *Ин-т рус.яз.АН СССР*, -М., 1968. - 208 с.

7. Кушлина, Э.Н. Таджикские и узбекские слова в русском языке/Э.Н. Кушлина. Душанбе, 1962. – 78 с.
8. Хауген, Э. Процесс заимствования/Э. Хауген.//ИЛ. вып. VI. -М., 1972. -С.277-289.

References:

1. Asfandiyarov, I.A. *Russian Language in Uzbekistan under the Conditions of Developed Socialism* / I.A. Asfandiyarov. -Tashkent. 1982. -PP.36-38.
2. Blumfield, L.B. *Language* //L.B. Blumfield, M., 1968.- 606 pp.
3. Vainrach, U. *Monolingual and Bilingual* /U. Vainrach// *The News in Linguistics. Vol. 4. Linguistic contacts.* –M., -1972. - PP. 64-69.
4. Vakhobov, T. *Renewing and the Status of the Tajik Language*/ T. Vakhobov//*Discourse Culture.* - Dushanbe: Enlightenment, 1990
5. Isaev, M.I. *Interaction and enrichment of National Languages. I. Isaev/RLS, 1972. Vol. 6.* - PP.6-11.
6. Krusin, L.P. *Foreign Words in Modern Russian. The Institute of the Russian Language. USSR, -M., 1968.* – 208 pp.
7. Kushlina, E.N. *Tajik and Uzbek words in the Russian Language*/E.N. Kushlina. Dushanbe, 1962. -78 pp.
8. Haugen, E. *The Process of borrowing*/E. Haugen.//Issue 6. -M., 1972. - PP. 277-289.